

(887—715) անկի Հին և քան մեզ ծանօթ ամենահին ձեռագիրն, որ է Մոսկովայի Լազարեան ձեռնարանի մագաղաթեայ Աւետարանն:

Սկսնակ Բանասեր

Կ. Պէտ., 12/24 օր... 97:

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

ՄԱՍԻՍԻ ՄԻ ՅՕԴՈՒԱՅԻ ՄԱՍԻՆ

ՄԱՍԻՍԻ օգոստ. 8 թուոյն մէջ յարգակողական ըննադատութիւն մը կարդացինք մեր Հրատարակած «Նուէր Մանկանց» առանձին թիւում: Քննադատն անպայտ, — լաւ բերք է զլսելու իւր ստորագրութիւնն այդպիսի յօդուածի մը, — կամ անձնական հաշիւ ունի մեր հետ, և կամ լաւ ծանօթ չէ իւր ընտանիքին: Առաջինը չենք կարծեր, որովհետեւ անք գիրքը չենք ձանչեր երբէք. ապա ուրեմն երկրորդն է. կարգաւոր այսպիսի գրչէ մը յառաջ եկած տողերը. «Նուէր մանկանցը կրնայ բաւականաչափ ռոտանտիզմով միակ վիճակներով զարգացնել մանկիւնը, միայն իւր ու մանուկանոց աստիճանական ճիշտութիւնը մը սեփական բնականութեանը վրայ հիմնուած, որ ճիշտ կ'ընէ իւր մանկական բնատեւական կեանքն ապակերներ գծելու», և այլ կարգ մը զիտողութիւնք, «բնականական» զիտողութիւնք... ապրիլ, լաւ գտեր է այդ բառը: Երբեմն կը կարեկցի մեր վրայ, մերթ կը ճգնի համոզել թէ մեզ համար «ալ անցած է ժամանակը» այդպիսի Հրատարակութեանը. և անկեղծութեան համար բռնեք՝ թէ կը գովէ ևս զմեզ «լուրջ ուղղութեամբութեան» մէջ, որուն համար շնորհակալ ենք:

Իւր պարտաւր զլուստրացի մեր այս եր-

կու թերութեանց վրայ կը դառնայ. «զան, դադ ոճ մը՝ որ հակառակ է մանկական եռանդուն բնատրութեան», և «կրճեքի (մանկանց համար) ծանաղկչիւ և կեանքն ու աշխոյժը մեղմող, բացէ ի բաց անօգուտ և շատ անգամ ֆուստակար բարոյական» որ կը տիրէ ծայրէ ի ծայր»:

Որ և է գործ մը դատելէ առաջ պետք է կարգաւ իւր յառաջաբանը՝ եթէ ունի. մեր Նուէրը կարգացողը անշուշտ տեսան անոր Ազգին այս տողերը. «Փոռնը քաղուած է բոտ մեծի մասին երողական համբաւաւոր հեղինակաց գործերէ»: Յետ այս ազգարարութեան՝ ոչ մի կերպով չենք կարող աւարտացնել մեր ըննադատին անգիտութիւնը զանոնք մեր գործը կարծելու: Այստեղ չենք ուզեր նետել զանոնք մեզմէ՝ իրեւ արժանաւորք իրենց ընդունած պարտաւանոց. այլ այդու մանաւանդ կ'ուզենք ցուցնել թէ անկատար ըննադատութիւնը կ'ընչպէս կը ձկտի երբեմն՝ համբաւաւոր հեղինակաց զէմ ևս գինելու: Այդ հանգամանքը, կ'ուզենք այս անգամ անկի ևս պարզել:

Մեր ոտանաւորները հանած ենք Louis Ratisbonne՝ La comédie enfantine անուն նշանաւոր գործոյն Soixante-quatorzième édition, որ է Ouvrage couronné par l'Académie Française, և զարգեալ, Ouvrage honoré de Souscriptions du Ministère de l'Instruction publique, և կը կրէ իւր ճակտին վրայ հետեւեալը. «La muse de Louis Ratisbonne a tracé avec une plume qui semble arrachée à l'aile d'un ange, le chaste et naïf répertoire de la Comédie Enfantine, que les mères lisent par dessus l'épaule des enfants et que les pères emportent dans leur chambre, charmés par les délicatesses d'un art qui se cache»:

THÉOPHILE GAUTIER

Rapport au Ministère de l'Instruction publique, sur les progrès de la poésie. (1868)

Եւ յիշուի հասարակաց զմայլման պատ-

նաուա է՝ որ այդ գիրքը եօթանասուն և չորս անգամ ապագրուած է:

Ահա այսպիսի հեղինակի մը բերթուածոց մէջ է, որ Մասիսի յօդուածագիրը կը գտնէ վերոյիշեալ երկու թերութիւնները: Դա մին կը թուի էլ. Պալոյ այն գրողներուն, որոնք կը կարծեն՝ թէ իրենցմէ զուրս ու բիշ աշխարհ և գրականութիւն չի կայ, յիշենք միշտ՝ պարական, գիտական և դաստիարակական ճիւղերէն շատերուն մէջ» և Ուստի և եռանդուն գաղղիացեաց մը և եռանդուն գաղղիացիներէ ընդունուած, պատկաւած, մեծարուած ու դրուատուած գործը, ո՞ր և պահպալ» կը գտնէ և հակառակ մանկական բռնաւորութեան: Այսպիսի դատաստանի մը արմէքը՝ ինքնին յայտնի է, աւելորդ է մեզ խօսիլ: Եւ քննադատոյ այդու կ'իմացնէ մեզ, թէ «Վենետիկցի վարդապետի նաշակը», որ ընտրեւ է յիշեալ բերթուածները, նոյն իսկ իւր անկարկած նիւթերու մէջ դեռ որչափ բարձր է քան զիւրին: Եւ արդարեւ ինչպէս բարելոյ է գատել ախորտակը և համազուլմները մարդու մը՝ որ «առանձնակեաց կրօնաւորի մը սեփական բնագանցութիւնը» կը կարծէ այն բերթուածները, զորս հայր մը՝ նոյն ինքն Լուի Ռադիկայտն ընտանեկան գէպքերէ օգուտ քաղելով, յօրինած է իւր սիրատուն զաւակաց համար, և ապա թախանձանօք այլոց հաղիւ հազ հաւանած է ի լոյս ընծայել: Եթէ գիտնար պարսաւագիրը այս բուրբ, զուցէ տաբբեր լեզու մը պիտի գործածէր. բայց այն աստի դատելով ինքզինքը այն գրագիտաց շարքին մէջ, որոնք գործը հեղինակէն կը չափեն, և ոչ հեղինակը գործէ:

Քալով կրօնականին, յօդուածագիրը մեր փնջին մէջ անոր համար «ծայրէ ի ծայր» միայն զայն է գտեր, զի... միայն երկու ծայրերը կարգացեր է. եթէ մէջն ալ կարգար, պիտի տեսնէր որ մեծ մասը զուտ ընտանեկան է: Եւ թէպէտ ամբողջն ևս կրօնական ըլլար, սակայն և այնպէս կրօնից բարոյականը մանկանց համար վնասակար և մեղեցող կարծելը պարսաւագրին սեփական համազուլմ է միայն և ոչ այլ ինչ: Մեր փնջին հեղինակը և անոր մէջ սփռուած

բարոյականին ընդունելութիւն ընողն այն ազգն է, որ առաջինն է կրօնից բարոյականի պէմ ընթացքին մէջ. աղտնք կարծեմ հայ խրատաւորի մը չեն կարօտիր: Ռադիկայտն առ մարտ յառաջաբանին մէջ — զոր կը գնենք ի վերջ յօդուածին — շատ գեղեցիկ կը բացատրէ մանկան էութիւնը, և անոր ապագայ երջանկութեան համար կ'ապրտպրէ «ընդ անոր մէջ բարի հիւթ մը մատաղ հասակէն». որչափ հեռի է ասկից Մասիսի յօդուածագրին համազուլմը՝ «Վախալ բարոյականը ֆիլիքեական զարգացումէն արտադրել... մինչև որ անի գիտակցութեան հասուն շրջանին մէջ թեւակոխէ». քաջ գրութիւն դաստիարակութեան, որուն պէմ կը զինուին սակայն և այլ եւրոպացի հմուտ դաստիարակը, որոց շատերն նմաշներ քաղուելով գրուեցան ու կը դրոխն թագմալի մէջ: Դնենք հոս մանկավարժութեամբ պարտապօղ նոյն իսկ որ հայ էլ. Պրոսպեր ծանօթ բանասիրի առ մեզ ուղղած առանձնական նամակին մի քանի տողերը, զորս կը գրէ մեզ՝ կարգալով ի Բաշմէլի մեր «Նուր մանկանց»ի ոտանաւորէն զու, մանա, դեռ փունջը լոյս չտեսած, որուն խօսքերուն անկեղծութեան վրայ չենք տարակուսիր, չունենալով իւր հետ յառաջուց ու է է յարաբերութիւն մը. «... Անոնք ընթերցումը շատ հաճոյական թուեցաւ ինձ, որ հետամուտ և փափաքոյ եմ մեր զարգացական մատենագրութիւնը ճոխալցած տեսնելու՝ մատաղ մտքերու յարմար նիւթերով, որոնք լեզուի պարզութեան ու միօրինակութեան կողմանէ ալ գերծ ըլլան ցարդ մեղադրուած թերութիւններէ: «Նուր Մանկանց» խորագրով Զեք հրատարակած ու տանաւորները արդէն մեծ յառաջագիտութիւն մ'են այդ շաղիին մէջ»... և այլն:

Մանկական միտքը կը նմանի սպիտակ թղթի մը, որուն վրայ ինչ որ գծես՝ կը տըպաւորուի անջնջելի. մանկութեան յիշատակներն աւելի հաստատուն կը քան հոն՝ ինչպէս ամէն մարդ տեսնէ փորձովը գիտէ քան հասուն հասակին: Եւ երբ կը զլանատ անոր կրօնական բարոյականը մինչև «հասուն շրջանը», երբ պիտի գործման զայն հոն.

երբ բոլորովին լցուի արտաքին աշխարհով
և յօժարութեամբք։ Այդ ձր աշխարհի դաս-
տիարակութեան օրինաց համաձայն է։ «Ձէ՛,
հիմա ա՛յ անցած է այն ժամանակը» երբ
այդ համոզման հետևողը կը կարծէին՝ թէ
տեղեակ են դաստիարակութեան, և կարող
դաստիարակելու Ռադիզզանի և ուրիշ նման
դաստիարակաց ուղղութիւնը։

Այս մի բանի տողերը պարտք համարե-
ցանք գրել՝ ոչ ի ջատագովութիւն մեր «Նուէր
Մանկանց»ին՝ որ արդէն մերը չէ, և որուն

պարզ թարգմանիչն ենք, և որուն կարօտ
ալ չէ, այլ կերպով մը ծանօթացնելու հա-
մար անոնց անմահ Հեղինակին յարգն ու
համբաւը՝ Մասխի մէջ մեր դէմ՝ դրուած
հատուածը կարգացողներուն։

Ահաւասիկ կը գնենք հոս նոյն անմահ-
անուն Հեղինակին նոյն գրքէն վերը յի-
շուած բերթուածը՝ ուր կը նկարագրէ ըզ-
մանուկ, ճաշակ մը տալու համար փափա-
քողաց Ռադիզզանի հանճարոյն և մեր թարգ-
մանութեան։

Մ Ա Ն Ո Ւ Կ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ԱՌ ՄԱՅՐԵՐ

ՄԱՐԴԸ չէ՛, ո՛չ, մանուկն է արարչութեան թագաւոր,
Որ կը ժպտի առիւծին մէջ ճանկերուն ահաւոր,
Եւ դազանն այն յաղթըւած դընէ վայն իւր մօրկան ծոց-
Մընչէ՛, ձայնիւ քաղցրութիւն գերազանցէ զչոմբորոս։
Կ'իջնէ իբրեւ Հերակլէս սրբօրոցէն յաղթական,
Մարդը տեղի տայ կընով, կինը տեղի տայ մանկան։

Անմեղ, քաղի չի դիտեր, ըզմեղ առ ինք կը ձըգէ,
Կը կապեն զինք որ չիխայ, նա մեղ շըղթայ կը դարձնէ,
Թաթիկներով իւր երկու՝ պընդէ վըզին մեր անսւր,
Աշխարհ ամէն հնազանդի, ոճրադործներն իսկ անլուր,
Ով որ կըռուիւ հետն ուզէ, ինչ ահաւոր ուր զէնքեր,
Տըղայական կայծակներ, արտասուսխառըն ճիւղը,
Այոպէս ամէն բան հըլու է նորածին արքային,
Որ աշխարհի օրէնքներ կու տայ խորքէն որոցին։

Ո՛վ մայրեր, ձեր գըրկաց մէջ փըթթին ծաղիկն սիրաբոյր
Դեռափըթթի նոր մայրեր և շուշաններ ձիւնաթոյր,
Մաղկունք սիրոյ, լուսաշուր մանկունք, վարսիւք ոսկեթիւ,
Ձորու կ'որոհնք և ծընկաց վըրայ կու տանք ոստոտել։
Ձըւարթ իբրեւ առաւօտ՝ անմեղութեան նըմանի,
Հանց վարդագեղ իբրեւ յոյս և որ ինչ նոր կը սկըսի,
Մանուկն արեւ է պայծառ որ կը ժպտի ի մէջ տան,
Գարունն է նա Աստուծոյ վերջին աւուրց մէջ աշնան,
Մահը անտրեւ անպըտակ, երբ կը մեռնի մանկութիւն,
Երբոր ըզմեղ լըքանէ բերած գանձուցն հետ դարուն,
Մեր ճերմըկցած բազկաց վրայ՝ որ օդոյ մէջ կը գողան
Բուսաւ կոկոն մը՝ ժպտի որպէս զի մէջ խիտ ձըմրան։